

HABITATGE I ESPAIS INTERMEDIARIS: DE PORTERIES I PORTERS A BARCELONA

Joan Bestard, Gastón Bosio, Pili Díaz, Gerard Horta, María del Mar Margall, Nadja Monnet, Flora Muñoz, Laura Núñez, Gabriela de la Peña, Pablo Romero, Julie Rouault

[Grup de recerca “Les porteries a Barcelona: entre espai públic i espai privat”, dirigit pel Dr. Joan Bestard en el marc de l’Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya]

Habitatge i espais intermediaris: de porteries i porters a Barcelona (resum)

En aquest article volem posar en relleu algunes de les maneres com es poden analitzar els porters i les porteries, en qualitat d’institució i d’espai a través dels quals es poden copsar un conjunt de contradiccions i tensions de la modernitat. És a dir, volem fer veure com aquests espais i aquestes persones morals se situen en el centre d’una sèrie d’oposicions clàssiques a la Modernitat. El que analitzarem aquí és com els porters i les porteries sorgeixen històricament com a institucions dintre de la ciutat i se situen en el llindar de les oposicions següents:

- 1) públic / privat;
- 2) comunitat / contracte;
- 3) formal / informal;
- 4) ordre / desordre;
- 5) coneixement / secret.

Paraules clau: porteries, Modernitat, Barcelona, espais intermediaris.

Housing and intermediate spaces: porters and porter’s lodges at Barcelona (Abstract)

This report is about analysing porters and porter’s lodges as institutions and spaces where tensions and contradictions of modernity can be shown. We would like to point out how these intermediate spaces and moral persons are situated in the middle of a classical oppositions serie of modernity. The main purpose of this work is analyse how porters and porter’s lodges appear historically like institutions of the city, and how the are positioned within the following oppositions of modernity:

- 1) public / private;
- 2) community / contract;
- 3) formal / informal;
- 4) order / disorder;
- 5) *connaissance* / secret.

Keywords: porter’s lodge, Modernity, Barcelona, intermediate spaces.

Apunts històrics

El porter, figura que tradicionalment havia estat lligada al servei domèstic de les cases unifamiliars urbanes com a element de distinció en les grans finques i que probablement te els seus antecedents en els guardadors de palaus, convents, edificis públics o altres, tenia la funció de tancar i obrir la porta i impedir les sortides de la resta dels empleats domèstics^[1]. Al llarg de la segona meitat del segle XIX, paral·lelament a la proliferació de les cases plurifamiliars de veïns, la seva presència es va anar estenent encara que amb noves

funcions i característiques, lligades a la gestió de la vida col·lectiva. En tot cas va ser un procés lent i encara al 1867, quan Cerdà publica la seva *Teoría General de la Urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*, l'única referència als porters està relacionada amb la tipologia de casa aïllada (unifamiliar): “Entre el umbral de la puerta y el punto ó puntos de enlace con las vías interiores, pues así pueden ser una como muchas, entre estos puntos hay por lo común un espacio consagrado al servicio de esa misma vialidad trascendental, que se llama vulgarmente vestíbulo ó zaguán, y es, ni mas ni menos, una verdadera plazoleta de enlace y transmisión entre el movimiento exterior y el inferior [...]. Esas plazoletas, ya sean interiores, ya exteriores, se convierten en piezas de estancia para los porteros, guardas ú otros dependientes intermediarios, entre los que vienen de afuera y los que viven dentro. También pueden reputarse como piezas de estancia, aunque transitoria, para la gente advenediza á la cual se hace esperar allí antes de penetrar en lo interior: en este sentido son plazoletas de espera.” Des del final del XVIII i, sobretot, al llarg de la primera meitat del segle XIX, Barcelona havia anat gestant el model de casa de veïns entre mitgeres, evolució de l'antiga casa artesana, que esdevindrà el model bàsic de creixement urbà de la ciutat a partir de la segona meitat del segle XIX. L'habitatge plurifamiliar s'organitza mitjançant un accés vertical per l'escala de veïns, col·locada al centre de la planta per facilitar l'accés a dos habitatges per replà. L'escala de veïns és transformada per tenir un accés directe des del carrer i estructura tot l'edifici col·lectiu. En les finques on residia un propietari acabalat (concentrats en carrers més centrals al voltant del Passeig de Gràcia) tindrem més probabilitat de localitzar cases amb porteria i la proporció baixa en aquelles zones més populars, com ara la rodalia del mercat de Sant Antoni, on les parcel·les són força estretes. En aquest context, la presència del porter assegura la qualificació d'una casa de lloguer, desvalorada amb relació al model de casa unifamiliar, car el porter introdueix ordre, neteja i vigilància i es converteix en element clau de la cohabitació.

Però mentre l'Eixample de Cerdà avança, Barcelona viu enmig d'una gran convulsió social. El mateix estat adopta nous mecanismes per estendre el seu control fins a les mateixes cases dels ciutadans. Així, al principi del segle XX es promulga el Reial Decret del 1908, el qual declara obligatòria la presència de porters als immobles de Barcelona i Madrid. El caràcter d'auxiliars de la policia de vigilància i seguretat ja va ser atorgat per l'article 9 del Real Decret del 6 de novembre del 1877 i el Reglament del 15 de novembre del 1878 per a la seva execució [2] L'estat i el seu corpus normatiu fan referència als porters, però ho fan per conferir-los les mateixes atribucions que els cossos repressius, utilitzant la posició privilegiada dels porters per accedir a la vida privada dels veïns, forçant d'aquesta manera l'estreta línia que separa l'estigma de xafarder i l'estigma de col·laborador amb les forces repressives.[3] L'ambigüitat del rol d'intermediari del porter es fa palesa més que mai. El decret del 24 de febrer del 1908 sorgeix amb la voluntat de garantir i subratllar la funció de vigilància dels porters i, per fer-ho, els confereix atribucions que superen les de les simples relacions de veïnatge. Alhora, no s'hi recull cap article en què es faci referència a altres tasques, com ara la neteja o la cura d'elements comuns, que deixa com un àmbit a pactar amb els propietaris en cada cas. El decret introdueix el concepte d'ordre públic i emfatitza la vigilància i el paper d'informadors “de dins a fora” dels porters arran del seu coneixement empíric entorn dels espais, els temps, els àmbits i les persones de l'immoble. Al mateix temps, però, durant molt temps les porteries continuaran essent una prestació i element de prestigi i distinció de les cases de renda, un filtre “de fora cap a dins”.[4] El buidatge que Jose Luis Oyón (2001) va realitzar del Padró Municipal d'habitants del 1930 confirma aquest fet i ens fa plantejar l'aplicació desigual del decret als diferents barris censals de Barcelona: “la pintura es bastante clara. Todo el ensanche rico y medio dispone de este tipo de facilidades, mientras que dicho fenómeno disminuye a medida que nos alejamos de esta zona. Como era de suponer, la casa de pisos con portería es mucho más rara en zonas obreras de la ciudad”.

Malgrat la disparitat sociològica i arquitectònica dels habitatges barcelonins, en general el model especulatiu que guiarà el creixement urbà també es deixa veure en les porteries. Tal com marcaven les ordenances municipals, l'horari d'obertura i tancament dels portals era de 8 del matí a 10 de la nit, caps de setmana inclosos. En aquest context, les porteries, lloc de treball i de residència alhora, s'ubiquen en alguns casos sota l'escala de veïns i en petits quioscs a l'entrada dels edificis. En altres ocasions l'habitatge del porter restava fragmentat entre una petita estança al terrat i una petita habitació a on s'ubicava la cuina o petit menjador. L'esfera privada queda reduïda en moltes ocasions a un espai de petites dimensions, fosc, densificat i poc ventilat que a vegades és complementat per una estança suplementària situada al terrat o a l'entresòl. El testimoni de la senyora A. que habita, des que va néixer, en un edifici construït en la dècada dels 1880 en terrenys desamortitzats del convent de Sant Agustí, davant de l'actual teatre del Liceu, és un clar exemple. La casa va ser aixecada per ordre del propietari, que va instal·lar el seu habitatge en el principal i el servei a l'entresòl. Com afirma el nostre testimoni: “[la casa] la van manar fer ells [els propietaris], no veus que la

escala fins al principal és de marbre [...]”. La casa es va construir, dons, pensant en la porteria que estava situada en una petita estança sota l'escala protegida per una porta de vidre d'estretes dimensions, similar a moltes altres que hem localitzat a cases de l'Eixample de la darrera de segle. Aquesta estança comunicava, però, amb un pati interior al qual s'erigia l'habitatge dels porters, magatzem actual d'un dels locals comercials de la finca. Aquest mateix pati acollia un gran safareig de marbre per a ús dels propietaris i comunicava, per una segona escala interior, amb les estances del servei domèstic dels amos ubicades a l'entresòl. Al llarg dels seus 80 anys, la senyora A. ha viscut sota tres generacions de porters diferents i actualment no disposa d'aquest servei. Fins abans de la Guerra Civil, la porteria estava en mans d'un home, el Casimiro, tot i que era ajudat per la seva dona Conxita. “Era un home perquè donava prestigi, ja dic, si anava amb una gorra de plat i americana, uniformat”. Ambdós provenien d'un poble d'Aragó i varen ser substituïts, en la dècada dels 1930, després d'haver decidit retornar al seu poble “*quan ja eren molt, molt vellets*”, per un altre matrimoni d'Aragó: la Primitiva i un altre Casimiro. Aquest cop a la senyora A li sembla que la titular era la Primitiva i, en tot cas, era ella qui més exercia la tasca de portera. També varen deixar la porteria al fer-se grans i voltaren al seu poble d'origen. L'arribada cap als anys 1960 de la tercera portera, una dona vídua o separada anomenada Maria procedent d'Andalusia va representar un canvi radical en les relacions porter-veïns i en el concepte mateix d'aquesta figura. Les dues primeres generacions de porters treballaven des de les 8 del matí fins a les 10 del vespre, diumenges inclosos: “En aquelles èpoques la porta restava oberta de bat a bat tot el dia [...]. Durant el dia estava [la portera] en una porteta de vidre que hi ha sota l'escala, des d'allà controlaven les entrades i sortides. Al llarg de tot el dia no abandonaven la porteria, i per això es tornaven amb el seu home a l'hora de dinar”, encara que més endavant afirmarà que en algunes ocasions, si havien de marxar i tancar la porta deien “«hem de marxar» i no passava res”. En aquesta època, prossegueix la senyora A, “no hi havia ni contractes, ni normes, ni res. Això és posterior”. Fa una llarga llista de serveis, entre d'altres, “A l'hora de netejar l'escala, portava una bata blava, també encenia els llums de l'escala a cada planta, pujava el diari, donava els recados –ha vingut tal o qual–”, emfatitzant, com veiem, els aspectes de prestació de serveis i obviant la vigilància i el control, que per a ella “eren altres èpoques, no hi havia problemes, no calia”, i continua: “era, com dieu vosaltres, molt bon rotllo, com una comunitat, mai va haver cap problema amb ningú”. Cap dels dos matrimonis no va compaginar la tasca de porteria amb altres feines. L'arribada de la Maria als anys 1960 va suposar un canvi important: “llavors ja hi havia lleis, ja hi havia contractes, seguretat social, horaris i una reglamentació oficial” i, amb elles, “això em toca, això no em toca [...]: todo estaba reglamentado, ordenado, previsto y... enredado”. La senyora Maria treballava un horari de 8 hores diàries, al cap dels anys va ser reduït a la meitat, “el que es pagava als porter es repartia als veïns i com eren pocs es va acordar que faria ½ jornada”. La Maria va viure la introducció del llum automàtic per l'escala i la col·locació de bústies. Amb el temps va ser ingressada en una residència i l'administrador, amb el suport de la comunitat de veïns, va decidir prescindir de la porteria. Poc després va ser instal·lat l'interfon o porter automàtic.

Categories socials de la Modernitat

Públic/privat

El porter podríem dir que és un personatge fins a un cert punt “estrany” a la resta de la societat, atès que reflecteix la liminaritat de la societat mateixa: ni és veí, ni és transeünt. Està situat en el llinard de dos mons, l'espai pròpiament domèstic dels veïns de l'edifici i el pròpiament públic del carrer on està situat l'edifici. Els espais que controla el porter són espais de trànsit i el que controla efectivament el porter és el trànsit de persones i coses que hi ha entre el carrer i els apartaments, entre l'espai privat de la domesticitat de cada veí i l'espai públic del carrer on hi ha persones i coses que transiten. Un és, aparentment, un espai estable –condició de la privacitat– i l'altre és un espai en moviment i dinàmic –condició del canvi de la vida pública. El porter i la porteria se situen al bell mig d'aquestes dues categories. El seu espai es un “no-lloc” en la mesura que és un espai de trànsit, però el porter el converteix en un “lloc” en la mesura en què se n'apropia i es converteix en espai de referència tant per als veïns com per als transeünts. És per això que domina un espai que ni és públic ni és privat; un espai que adquireix diferents formes, on hi ha la presència de passadissos, bústies, escales i ascensors i, al mateix temps, una sèrie de signes de domesticació d'aquest espai. A les porteries de l'Eixample i de la part alta de la ciutat hi predomina la presència de plantes i flors que fan de llinard entre els dos espais i que ens introdueixen en una certa representació de la vida familiar a l'interior de l'edifici simbolitzada per la natura domesticada, moltes vegades de plàstic, il·luminades per llum de neó, o bé amb un tresillo junt amb un mirall o un quadro d'un paisatge que normalment és poc usat per la gent que hi passa. Què és més representatiu de la domesticitat familiar burgesa sinó l'escena del tresillo? A les porteries de la Ciutat Vella i a les porteries més antigues l'espai del porter tendeix a ser fosc i petit, quasi

limitat a les seves funcions de control del pas que es dona entre els espais del carrer i els espais dels veïns. És aquí on veiem més clarament la seva condició de no ser ni veí ni transeünt, encara que la seva presència és central per tal de garantir el filtre de pas entre les categories de públic i privat. Les seves funcions de neteja, manteniment i expulsió de les escombraries formen part, amb claredat, d'aquesta categoria de mitjaner. Tot el que representa pol·lució i desordre surt fora dels apartaments i de l'edifici mitjançant el porter, a fi de garantir les condicions de la domesticitat. D'altra banda, les seves funcions de control de qui entra, tant en termes de coses com de persones, fa de filtre entre el qui circula pel carrer i el qui pot entrar a l'edifici. De fet, el porter en les seves tasques es converteix, utilitzant la idea de Turner, en una mena d'oficiant d'un "ritus de pas" quotidià. Delimita clarament el que entra i el que surt de l'edifici, converteix el transeünt en visitant o veí, i els objectes que arriben a l'edifici en pertinences de cada veí. El control de les bústies i del que no s'hi pot ficar apareix com una tasca central dels porters.

Comunitat / contracte

La institució del porter se situa inqüestionablement en la tensió entre ambdues oposicions de la modernitat. Es troba en el món individualista del contracte, però, d'ell, se n'espera que mantingui l'edifici de veïns com una comunitat moral. La comunitat de propietaris no és una comunitat, no existeix en tant que comunitat: perquè no té una consciència compartida (amb uns determinats valors i normes) –d'unitat– derivada de la sanció constant a través de l'intercanvi de paraules i mirades. És una comunitat només perquè ho diuen els estatuts del contracte i el registre de propietat; l'únic que uneix –en principi– la comunitat de propietaris és que tots són propietaris: el qui no és propietari –si més no en una determinada “comunitat de propietaris”– no forma part de la comunitat. I és una metacomunitat perquè és “comunitat” independentment que no es compleixin les condicions que hem definit com a constituents d'aquesta: es troba més enllà, no l'afecten el avatars del dia a dia, i només és comunitat perquè s'autoanomena així, sense necessitat que s'hagi de *participar* de la “comunió” que li dona nom. El veïns són propietaris o llogaters privats i, per tant, formen una comunitat basada en el contracte, el que la tradició sociològica després de Tönnies denominaria una societat. Si és que hi ha comunitat és a l'interior de cada espai privat, en la mesura en que aquests espais domèstics es produeixen a partir de la solidaritat difusa i duradora característiques de les relacions de parentiu. Fora de la domesticitat, per contra, hi predominen les relacions de contracte, les relacions basades en la divisió del treball i en solidaritats funcionals, com diria Durkheim. En la mesura que el porter ocupa un espai intermediari s'espera d'ell que mantingui un cert esperit de comunitat entre els veïns, és a dir, que amplii el principi de domesticitat i, per tant, de comunitat a tot l'edifici.

Si els veïns poden pensar la història viscuda de l'edifici, és a dir, la continuïtat d'una comunitat a través del temps, moltes vegades és a través de la porteria. Aquest és el cas de l'exemple de la senyora A al que ens referim a l'inici d'aquestes línies. Veiem com la història de l'edifici es construeix a través de l'eix de les successives porteries; també veiem com la porteria se situa entre la comunitat i el contracte. El porter produïa comunitat en el passat, el present esdevé tecnificat, la porteria és automàtica. Els automatismes difícilment produeixen comunitat i els porters, a causa dels nous sistemes automàtics de vigilància, entren en el món de la tradició. De totes maneres, s'ha de tenir en compte que la modernitat necessita de la tradició per poder-se pensar a si mateixa.

Per una altra part, els porters també pensen la continuïtat de l'edifici com una manera d'afirmar la seva identitat. Són ells els qui produeixen sentit i comunitat a l'edifici. Són narradors d'històries de l'edifici. En aquesta producció de sentit l'oposició entre un passat en què predomina la comunitat i un present en què predomina el contracte individualista, s'hi fa palesa.

Vegem el que diu Maria, una portera de la dreta de l'Eixample. Distingeix clarament dos períodes ben diferenciats de la vida de l'edifici. Diu: “Luego los problemas que tenemos [...] ahora la gente es más ellos, que la gente no se da tanto como antes que te explicaban cosas, antes «pues Mary, pues esto y lo otro»... todo!, y ahora toda la gente va más a lo suyo...” En preguntar-li perquè estableixi més diferències, diu: “Al principio, había vecinos en la escalera que entre ellos se llevaban mas y había como más problemas porque te tiraban cosas por la escaleras, entre ellos. Ahora la gente va más a lo suyo, como más despreocupados: «Adiós y buenas» y a lo suyo. Si tienen que dar un recado me lo dan. Del ochenta y pico para acá.”

A poc a poc l'informant estableix un perfil de veí sobre la base de la distinció anterior: “Antes había mas comunicación, mas vida, mas familia. Pues bueno todo bien, como más comunicación con los vecinos, más... [...] íbamos a los pisos de los que han fallecido, íbamos a los pisos y echábamos la parte del domingo, del

sábado como familia”. En Manolo referma el testimoni de la seva dona: “Hoy en día cada uno va a lo suyo [...] antes eran más envidiosos. Pero hoy en día van mas a lo suyo. Hoy los de antes son mayores y no van por tonterías. No es como antes, el chafarderio antes [...], antes la famosa Mercedes, la Vasca, había una famosa Regina, también la Paquita, bueno [...] todas las antiguas que empezaban por arriba, las del 5to, «la Mercedes, la Ana May que se ha ido, [...] se las traían [...]!» [remarca l'article que precedeix el nom]”.

Quan es pregunta a la Maria per la gent d'ara amb relació al veïnat antic, aquestes idees d'“amistad, familia, vida y más comunicación” les explica de la manera següent: “Amistad, amistad con esta gente [en referència als nous]... una amistad pasajera, no una amistad metida, amistad de meterte en tu casa. Amistad era unos señores que salíamos, que vivían aquí, que íbamos a su casa, que íbamos a todos los sitios, que íbamos los fines de semana a jugar al bingo con esta gente.” Aquest conjunt de declaracions estableix una distinció que estructuraria tota l'anàlisi de Maria. Ella sosté una distinció entre dos tipus de veïns:

a) Un primer grup que abraça des de la seva arribada a l'edifici l' "any 1971" fins al "vuitanta i escaig". Per a aquest grup utilitza les figures retòriques següents:

- es relacionaven més
- la gent no és com abans que t'explicaven coses
- amistat ficada/amistat de ficar-te a la teva casa
- més envejosos
- xafarders
- més problemes
- més comunicació
- més vida
- més família

b) Els veïns que arribaren d'ençà d'aleshores fins al període actual. Per a aquest segon grup utilitza aquestes categories:

- avui dia cada un va més a la seva
- més despreocupats
- més ells

En definitiva, la Maria condensa aquest anàlisi tot construint dues grans metàfores que califiquen i qualifiquen cadascun dels grups de veïns.^[5] Per al primer és: *es relacionaven més*. Per al segon és: *cada un va més a la seva*.

És clar, aquí, que la portera en la seva condició de mitjancera tant de dos espais –domèstic / públic–, com de dos temps –passat / present–, representa l'edifici i els seus habitants en termes de l'oposició entre comunitat i contracte. Ella és la intermediària entre un món en què les relacions son informals i estan basades en la solidaritat difusa de la comunitat i un món en què les relacions es basen en el contracte de l'individualisme possessiu. Ambdós hi són presents i contínuament entren en contradicció i tensió en la formació de les històries dels edificis i de la identitat dels porters. De fet, les porteries són la història d'aquesta contradicció. I és al si d'aquesta contradicció que cada porter introdueix la seva capacitat d'agència i posa el seu accent personal a la història de l'edifici.

Formal / informal

A la modernitat és clar que les relacions laborals estan regides per legislacions, contractes i convenis. És a dir, el que hi predominen son les relacions formals, les quals delimiten explícitament les tasques a complir.

És clar, també, encara que no és visible, que la modernitat necessita les relacions informals, les quals mantenen la continuïtat i el funcionament de les relacions formals definides en termes de tasques. En el cas de les porteries, totes dues relacions s'hi palesen d'una manera inqüestionable. La història d'una porteria és la història dels canvis legislatius, de la formalització gradual dels contractes, però també és la història de les distintes relacions que els porters estableixen amb els veïns. Aquestes relacions comprenen des d'ajuts i serveis que es fan entre ells, inclòs tenir cura dels infants i de la gent gran, fins al fet de disposar de les claus de cada apartament i vetllar per cada casa.

Veiem quins han estat els canvis a la legislació. En el cas de Barcelona, el 21 d'agost del 1967 es publicà al *BOE* la reglamentació de treball per a porteries de finques urbanes de Barcelona que derogava la legislació de l'1 de març del 1948. A l'article 8, sota el títol d'"Obligaciones específicas", s'hi detallen fil per randa les tasques encomanades als porters i s'hi evidencia la seva professionalització gradual. Algunes de les labors estan lligades al manteniment i la neteja del portal, porteria, escales, passadissos, patis i resta de dependències d'ús comú, d'altres estan relacionades amb el funcionament de certs serveis més o menys nous, com ara la centraleta telefònica, l'ascensor, la cambra de comptadors, la calefacció, l'aigua central, la recollida d'escombraries (posat cas que s'encarregui expressament) o bé la distribució de correspondència postal. Igualment, s'hi detallen tasques diverses, per exemple la cura d'habitacions o pisos desllogats i el cobrament de lloguers (si s'encomana aquesta tasca).

Fins fa pocs anys, la figura del porter, la seva definició, la seves obligacions i els seus drets estaven reglamentats per l'Ordenança de Treball de març del 1974, modificada al novembre del 1976 que, complementada pels convenis col·lectius que foren aprovats amb caràcter anual en algunes províncies com Barcelona, ha estat el principal marc normatiu de la professió. Les Ordenances intentaren derogar les normes precedents que, com les reglamentacions, a vegades feien referència a àmbits laborals o geogràfics específics. Si bé els convenis dels últims anys no s'hi refereixen, de fet han incorporat els seus continguts amb poques modificacions substantives.

Si bé l'Ordenança ha definit els EFU (Empleados de Fincas Urbanas) com aquells encarregats de la vigilància, cura i neteja, proporciona una llista prou concreta i detallada de les tasques que els són encomanades, entre d'altres: neteja, conservació i cura del portal, porteries, escales, passadissos, patis, soterranis i altres dependències d'ús comú; vigilància d'aquestes mateixes dependències, com també de les persones que entren a l'immoble; cura dels quartos no llogats; obertura i tancament del portal, i encesa i tancament dels llums i els elements comuns; correspondència i altres avisos; avís a la propietat de qualsevol intent o realització per part dels llogaters de situacions que puguin suposar molèsties per a la resta o que donin lloc a subarrendaments o ocupacions clandestines o traspessos fraudulents; comunicació de qualsevol obra que es realitzi en els habitatges o locals i que hagi arribat al seu coneixement; cura dels serveis de calefacció i aigua calenta, de la centraleta telefònica, dels ascensors i muntacàrregues, com també dels quartos dels comptadors i motors, conduccions general d'aigua baixants, receptors d'aigües de pluja a les terrasses; transport dels cubells de la brossa de l'immoble fins al lloc destinat per les Ordenances Municipals per la seva retirada (no així la recollida de galledes, bosses o altres objectes de cada pis, que serà motiu de pacte individual o col·lectiu).

Veiem ara com aquesta legislació és viscuda per una portera i com es van relacionant als aspectes formals i informals a través de la seva història, que ens narra. La Maria va arribar a la porteria el 1971, després de pagar un traspàs: "Tuve tres administradores. Con el primero era todos los días. Desde las ocho a las diez de la noche. Con el segundo cambiò. Entrábamos a las nueve de la mañana y los sábados medio día, y el domingo fiesta. Con el último me cambiò que no trabajaba ni sábados ni domingos, y el horario lo escogí yo. Dice: «de nueve a una y de cinco a nueve», entonces yo le dije: «mejor este, porque si tengo que ir al médico no tengo la puerta cerrada». [...] Al principio era muy esclavo. Tenías que estar aquí, al pie de la letra, no tenias fiestas. [...] Entonces yo entre aquí en esa fecha y mis hijos eran pequeños. No podía salir, si yo quería salir, de mi sueldo tenia que pagar un suplente. No había... no como ahora. Desde que se casó mi hija, más o menos unos 18 años, entonces ya empezó a cambiar. Los sábados por la mañana trabajábamos hasta las dos y luego fue cambiando, cambiando, y ahora los sábados y domingos no trabajamos. Entonces ahora esta mejor."

De la dècada dels anys vuitanta endavant, s'inicia un procés de privatització accelerada del sector públic. Els pressupostos públics comencen a reduir-se, i es privatitzen empreses públiques que restaven sota l'òrbita estatal. Així, sectors com ara els de la sanitat i l'educació començaren a privatitzar-se d'una manera gradual i

progressiva. A l'Europa continental, si bé els processos de desregulació econòmica havien començat arran de la signatura dels tractats fundacionals de la Comunitat Econòmica Europea, com que es tractava d'un procés negociat hi hagué uns mercats determinats que tingueren una velocitat de desmantellament molt menor. Tot aquest procés es coneixerà com "la revolució conservadora" (Bourdieu, 2002).

Posteriorment, l'esfondrament del mur de Berlín, o, més ben dit, els seguit de processos que hi estan associats, accelerà tot el procés de desmantellament de barreres al tràfic de persones, béns, capitals i serveis. L'impuls i els nous viratges que els països centrals imprimiren sobre l'economia es traduïren en un nou component ideològic de la modernitat: la competitivitat i l'eficiència.

Les conseqüències foren immediates: desregulació automàtica de tots els mercats, inclòs el mercat laboral. Els criteris de competitivitat i eficiència es traslladaren a l'economia de gestió, sigui aquesta pública o privada. A partir d'aquest moment, les grans esferes de la despesa pública, com ara l'Administració, la sanitat i l'educació públiques, hagueren de començar a aplicar aquests nous paràmetres econòmics.

Es passà a una societat on quasi tot es pot vendre o comprar (M. Godelier, 1998: 292). Dins aquest context de l'imperi de l'eficiència i la competitivitat, el qui no participa d'aquests atributs resta fora del mercat, n'és expulsat, perd identitat.

A partir d'aquí molts pautes culturals de la vida de quelcom tan nimi com ara la vida mateixa en un immoble començaren a patir aquests efectes. L'eficiència es traslladà a la gestió pública i estatal. Començaren els processos de bancarització massius, es privatitzaren empreses públiques, i les que romanien sota l'esfera de l'Estat començaren a operar com a empreses privades.

La nostra informant també es trobava sota l'imperi de la modernitat i no podia escapar-ne dels efectes; entorn de la pregunta de si hi hagué cap canvi en la prestació de serveis a l'edifici, per exemple. Quant a la bancarització, conta això: "Ha cambiado la basura, que del ochenta y pico la bajan ellos. Luego ha cambiado, por ejemplo lo de pagar los recibos. Porque ahora todo el mundo paga por el banco. Esas responsabilidades ya no las tengo porque también es una responsabilidad mi, porque yo tenía que quedar con dinero, y si a mi, por ejemplo, me atracan o me cogían el dinero (porque yo antes vivía aquí y tenía que dejar las cosas), pues ese dinero me pertenecía a mí pagarlo. Era mucha responsabilidad. Eso ha cambiado, gracias a Dios, porque yo no tengo que pagar."

– "Alguna vez tuvo algún inconveniente?"

– "No, no."

– "Maria, alguna vez le robaron?"

– "No. No, gracias a Dios hasta este momento todo bien. Todo ha ido bien."

Una altra de les conseqüències d'aquestes reformes econòmiques està relacionada amb la gestió del cobrament de multes i rebuts per part de l'administració o amb l'aplicació de criteris d'eficiència. Això va repercutir d'una manera molt curiosa en l'edifici i les tasques que duia a terme la Maria: "Antes firmaba todas las cartas de los vecinos. Todas!... Pero hace unos años para acá que los vecinos no quieren que firme las multas. Entonces, claro, lo que yo no puedo saber si estoy firmando una multa o estoy firmando otra cosa. «Pues mira si no queréis que firme las multas, pues no firmo nada». Porque claro yo no sé cuando es una multa, y cuando es otra cosa. Claro el cartero no me va a decir: «mire, esto es una multa, esto no es una multa». [...] Entonces ya dijeron: «pues si Mary, no firme nada. Que dejen aviso». [...] Entonces de unos años para acá no firmo nada."

I encara una altra de les conseqüències té a veure amb el repartiment de publicitat. Una conseqüència indirecta de "no dejarle dinero" com a producte del canvi de costum repercutí en l'autorització per ficar publicitat a les bústies: "Pues la publicidad, antes teníamos mucha, pero los vecinos han empezado a decir que no querían porque sabe qué pasa, se llenaban los buzones de publicidad, y se perdían cartas, o certificados, o paquetes. Y como había que pagarlos y a mi no me dejan dinero, no me hago cargo. Entonces dejan un recibo. A partir de ahí los vecinos empezaron a decir que no querían publicidad."

Però on s'ha reduït més l'àmbit informal d'intervenció del porter és en el terreny dels serveis: “Por ejemplo si algún vecino se ha olvidado de pagar la luz –por eso se la cortan–, entonces vienen con la escalera. Lo traen todo, a mí solamente me dicen: «venimos a cortar la luz de tal piso», «hombre, pues, no se la corte porque tiene niños», le digo. A veces me hacen caso, a veces no. Depende de quien venga. [...] Pero no...., más bien no, más bien dicen: «nosotros tenemos una orden de cortar esta luz, y la tenemos que cortar», «hombre», «lo siento, no puedo». En el rellano están las cajas de luz, alimentan los pisos, entonces la cortan desde el rellano. [...] No tiene nada que ver lo que yo diga. [...] Antiguamente sí. Yo le decía –venían a cortar el agua–: «hombre, no le corte el agua porque tiene niños, porque...» A veces sí, pues, según quien viene: «bueno, pues le damos 24 hs., si en 24 hs. No ha pagado, entonces se la cortamos». [...] Entonces claro, yo estaba muy al tanto: «oye, que ha pasado esto». Yo le avisaba. Incluso a veces estaba aquí y le tocaba el timbre: «oye, te viene a cortar eso, lo otro». Entonces pues si no bajaba el vecino, hablaba con ellos. Pero también le digo eso: según quién venía, pues según quién venga, cortaban el agua.”

La modernitat, tanmateix, irromp de les maneres més inversemblants. Aquesta ideologia de l'ajustament del dèficit estatal, repercussió del prisma ideològic de reducció dels costos del sector públic i de reducció del seu àmbit d'actuació, també s'ha apoderat de la vida quotidiana. La Maria relata que, respecte a la brossa: “Antes la bajaba yo. Cuando entré a trabajar eso era un trabajo aparte. No tenía nada que ver con el servicio de la portería. Cada vecino me pagaba una cantidad. Era muy poquito. Del 80 para acá, pues claro todo va subiendo, y yo fui subiendo a 200 pesetas, 230, 300. Entonces empezaron a decir que era mucho. Dijeron: «entonces me la bajo yo» y así poquito a poco me quedaron dos para bajarles y entonces fui yo la que les dije que no.”

Els veïns, com veiem, també han decidit reduir despeses, de manera que decidiren baixar les escombraries al carrer ells mateixos i, indirectament, reduir l'òrbita de prestació de serveis de la porteria.

Finalment, és interessant repassar un testimoni de l'informant que reflecteix una altra variant d'aquesta ideologia moderna. Quan hom li pregunta sobre el futur, la Maria afirma que “Cuando me jubile –la portería tengo que dejarla-, yo me jubilo. Y luego, pues, eso, a ver si la dueña luego quiere servicio, aunque sea de conserjería, y a ver si me colocan a mi hija Helena aquí, que anda buscando trabajo.”

Aquest “a ver si la dueña luego quiere servicio”, denota un saber que circula entre els porters. Ara com ara és difícil fer contractes per a porteries. En general es fan contractes per a consergeries. Implica menys costos i, a més, no s'ha de proveir l'empleat d'habitatge. Les administracions opten per llogar l'habitatge del porter – si és que existeix– i, així, es genera un recurs més per a la comunitat. Altres administracions venen aquest habitatge i aprofiten els recursos per a altres objectius. En aquesta direcció, la figura del conserge es mostra aquí com a causa i producte d'aquests moviments.

Ordre / desordre

En la mesura que s'espera de la porteria que configuri l'edifici com una “comunitat moral”, el porter té clarament la funció de vigilar i de (re)constituir l'ordre. El carrer, a la modernitat urbana, apareix com l'espai de passeig de l'individu que va desenvolupant les seves capacitats a través de la diversitat de situacions, coses, persones i paisatges que es troben al carrer. Des d'aquest punt de vista de *flâneur* de la ciutat moderna, el carrer és un espai dinàmic i ric per la seva diversitat, però també aquesta diversitat pot ser considerada com un desordre quan és confrontada i s'introdueix a la domesticitat del privat. La vida familiar busca una comunitat moral ordenada que s'oposa al desordre i a la diversitat d'allò públic. Cal delimitar clarament els espais. El porters són els qui fan possible aquesta transformació. Jane Jacobs considera (1973: 41) que un carrer agradable sempre té usuaris i els qui guaiten, badocs, tafaners. Els criteris necessaris perquè una calli són els següents, segons aquesta autora: 1. Cal que s'hi doni una demarcació neta entre el que és espai públic i el que és espai privat; 2. Sempre han d'haver-hi ulls que mirin al carrer, ulls de persones que podríem considerar com si fossin els propietaris naturals del carrer; 3. La vorera ha de tenir usuaris gairebé constantment, per, així, poder afegir més ulls als ulls que habitualment miren al carrer, i alhora per induir els qui viuen a les cases a observar el carrer en un nombre i ocasions suficients (Jacobs, 1973: 38-39). Si no existeixen aquests ulls, es lloguen a fi que duguin a terme la feina. Jacobs ofereix l'exemple de Park Avenue, a Nova York, que amb el seu “eixam de porters i encarregats, ordinaris i criades” té “una mena de veïnatge llogat” (p. 43). Si bé a Barcelona no podem dir que hi hagi tal conjunt de personatges llogats, sí que s'hi constata aquesta mirada que vigila i estableix l'ordre a partir de la percepció del risc de desordres que vénen de fora. El carrer d'alguna manera ha de ser mirat i vigilat per tal que es mantingui clarament la separació

entre l'espai públic i el privat. El que no pot suportar la modernitat són híbrids i categories no delimitades clarament. De fet, el porter –en la mesura que l'espai que ocupa és un espai de trànsit– és un híbrid del privat i el públic, per això se l'ha de purificar constantment, ha de convertir-se simplement en vigilant. En qualitat de personatge híbrid porta l'estigma a la seva identitat. Una manera de fugir de l'estigma és precisament la seva professionalització i la visibilització de les seves tasques de vigilància.

Vegem algunes d'aquestes estigmatitzacions i les seves purificacions: l'estret vincle, durant el franquisme, entre porters i serenos i vigilants, ens remet a l'estigma de col·laboradors amb la policia. Alhora, quasi tots els testimonis han remarcat la seva incidència sobre la vida del barri. El president de l'Associació Sindical d'EFU, queixant-se de l'augment de la delinqüència en els barris, la vincula amb la desaparició de molts porters a llarg de la dècada del 1970: “Sí, se va [referint-se al el porter]. Y es cuando empieza a haber más robos en los barrios. Porque antiguamente había una colaboración muy grande con el vigilante y serenos, te hablo del año 40 hasta el 75: [...] entraban a las 10 y salían a las... 6 de la mañana [...]. El vigilante no tenía llaves y el sereno sí tenía llaves, de cada casa. Entonces llegabas, hacías [bat els palmells] y te venía el sereno y te abría. Entonces el portero tenía la obligación de darle información al sereno de los nombres de los que había de vecinos, una lista para cuando preguntaban por alguien pues hasta entonces... que había cualquier desperfecto pues el sereno o vigilante te comunicaba a ti las cosas [...]” El nostre testimoni relata, referint-se a la seva pròpia experiència com a porter: “sí, esto venía a ocurrir, que la policía tenía cierta confianza y cuando sospechaban de alguien de la escalera, pues la policía venía y te preguntaba [...] y el portero tenía la obligación de darle información al sereno de los nombres de los vecinos.” En tot cas el porter, a diferència dels vigilants i serenos, no anava armat ni tenia l'autoritat d'aquest.

Malgrat que d'una manera menys explícita, la legislació del 1967 reitera la posició ambivalent entre la protecció i el control social, s'hi detalla novament que el porter “vigilará que las personas extrañas no alteren el orden en el inmueble o perturben el sosiego de los que en él habitan”. Aquesta es la percepció que un porter té de si mateix: “Un día normal, dice, pues es... que esto es un oficio rutinario al cabo de tantos años, es muy rutinario y entonces pues claro es atender al personal, tener limpio toda la zona, todos los enclaves y más que nada vigilancia.” La vigilància i la seguretat pareixen convertir-se en el centre de les seves activitats en un porter a punt de jubilar-se que, amb un cert escepticisme, narra les seves activitats quotidianes. És així, també, que descriu el porter el president de l'associació sindical dels EFU: “Actualmente es un servicio de vigilancia, de limpieza y quizás de confianza de X vecinos.”

Aquests tres aspectes del porter –que abracen, per cert, des de tasques del contracte fins als principis de confiança de la comunitat– són els que donen la seguretat en el carrer: “La propia Guardia Urbana a veces lo dice: «desde que hay menos porteros, hay más abandono en las calles». Lo que pasa es que el portero [...] conoce al vecindario [...], cuando ya lleva tiempo, ya conoce la gente del barrio. Es una ayuda [...] en la limpieza en general.” Neteja, comunitat i vigilància són la condició per introduir l'ordre i la separació de les categories socials. El porter, malgrat tot, en la mesura que delimita categories és un personatge híbrid –és sempre entre dues categories que defineixen la seva identitat, el privat i el públic–, que es converteix en la condició de possibilitat per tal que es doni un ordre de categories. En qualitat de personatge híbrid apareix moltes vegades com a estigmatitzat socialment i esdevé invisible socialment en els recorreguts urbans.

Coneixement / secret

Un d'aquests estigmes contra el qual han d'estar sempre a l'aguait els porters és el de la "xafarderia". La seva identitat es construeix, en certa manera, enfront de la "xafarderia". És un subjecte que se li suposa que coneix el món privat i secret del veïns i, per tant, es construeix a si mateix com aquell subjecte en què el seu coneixement públic no es basa en el secret. Una de les característiques del coneixement a la modernitat és que el coneixement s'ha d'explicitar i fer públic. De què serveix un coneixement si queda en el secret? El coneixement és individual i es fa públic. Si el coneixement és així, implica que abraça sempre parts obscures que poden ser descobertes. Sempre podem descobrir nous aspectes, noves relacions, noves veritats, etc. Aquest coneixement, no obstant això, ha de respectar la privacitat de les persones. Si no és així, és una transgressió de la intimitat. El porters es situen clarament en aquest model de coneixement de la modernitat: saben, però sobretot saben mantenir el secret. El fet que estiguin completament en els dos mons (saber social i secret privat) els converteix en aquest personatge híbrid que és la condició de tot saber social. Es constitueixen a si mateixos enfront d'aquest coneixement secret que se li atribueix.

Aquesta idea de si mateix l'elabora en Manolo quan, en preguntar-li entorn de l'actitud de Maria amb relació al xafardeig, i les possibles conseqüències d'això respecte als veïns, respon: "Ella no dice nunca nada, ni de una, ni de otra. Incluso aquí han dicho: «¡la mejor portera aquí ha sido Mary!» Dice...«porque no ha habido... porque uy! Si cuenta cosas ella aquí... Lo que ha callao y no ha dicho nunca nada a nadie, ni a una ni a otra, y al revés quitaba: ...pues, mujer..."

La Maria corrobora aquest estil al moment en què sosté que "Yo... no me meto en las cosas de los demás, ni me gusta el chafarderio. Tu me cuentas una cosa y se queda para mi. No voy nunca a decirle al vecino. «uy que ha dicho esto...». No, porque eso es meterse y no pues, cada uno pues, me cuenta una cosa, y ah, pues... se queda aquí en casa. Me llevo bien con la gente."

Aquest "no decía nunca nada" i "lo que ha callao" són unes figures recurrents per parlar de l'actitud de la Maria quant al xafardeig. Per això, quan ella parla de la seva actitud, l'atribueix directament a trets personals i del seu propi tarannà. La personalitat de la Maria és la base que justifica i que nodreix aquest comportament: "Eso siempre ha salido, siempre, de ella."

En un altre moment, atès el curs dels conflictes que s'esdevingueren a l'edifici, comenta: "Ella siempre fue así. No le gusta meterse con nadie."

La Maria marca aquest estil tot diferenciant-se d'altres porteries: "En otras porterías se pelean con porteros porque hay mucho jaleo, y como yo, lo que me explican, lo que me explicas tu, o mi marido... pero la gente de la calle nada, y menos voy a poner a un vecino mal con otro y luego me ponen a mi, en el medio estamos todos, pues yo tengo el trabajo aquí. Soy buena y punto."

En definitiva, es defineix a si mateixa sobre la base de tres grans metàfores: dir res / callar / ficar-se amb ningú. Un grup de metàfores que rau sota la vestidura de la seva personalitat (sempre fou així / no li agrada ficar-se en les coses dels altres / ella mai no diu res). En definitiva, aquests tres atributs no sols metaforitzen l'informant, sinó que defineixen la tasca d'un porter.

En el cas que hem vist anteriorment, la metàfora s'orientava envers el "si mateix". És a dir, se sustentava en un derivat d'una manera de ser. Ara bé, hi ha un altre grup de metàfores en què l'informant emfatitza el desenvolupament de les activitats, per bé que acaba donant forma al "si mateix". Es tracta de la regió difusa de la creació metafòrica, allà on la idea de si mateix es confon amb l'exercici de la funció. En altres paraules, tot parlant de l'anècdota el subjecte està parlant de si mateix .

Respecte de la pregunta de si algun cop, davant del xafardeig, va sentir si un veí tenia raó, la Maria contestà: "Si, pero yo no se la daba a nadie! Yo tranquila. Yo no me quería meter en jaleo. Como te he dicho antes yo trabajo aquí. A ver si me peleo con uno, me peleo con otro, estoy metida en el medio. Que se apañen ellos! «Oiga, no haga así, no haga esto, no sea así...» Eso sí! ". Més endavant diu: "Yo bien, normal... No oigo nada... No me ha contado nada nadie."

És a dir, aquest no escoltar manté una relació directa amb la definició que dóna de si mateix. En aquesta circumstància, la metàfora s'està referint a una definició de la personalitat, altre està tractant de les seves tasques com a portera, i finalment d'una valoració del que seria, segons ella, el bon exercici del seu treball.

Aquesta definició de si mateixa com aquella que no "escolta res" (encara que ho sap tot) és, precisament, la condició de possibilitat que es formi una "comunitat moral" de coneixements compartits en què constantment s'intercanvien judicis ètics sobre les persones i els esdeveniments que manifesten uns valors compartits i, al mateix temps, es manté el secret de la intimitat. La comunitat és un coneixement públic i compartit i el secret és un coneixement privat i individualitzat. Hem passat del privat al públic sense transgredir cap categoria social. La figura del porter és la que fa possible aquesta separació. Al porter, no obstant això, se li atribueixen ambdós coneixements: el públic i el secret.

A mode de conclusió

La modernitat es caracteritza bàsicament per dos elements: a) una sobreabundància d'imatges i b) una acceleració de les velocitats (i per tant de la distància entre espais). Aquests dos elements inunden tota la realitat social. Gradualment els espais públics i privats es converteixen en plurifuncionals (Augé, 2001: 116). Qualsevol lloc ha de complir amb els requisits de ser un centre d'informació, comunicació i entreteniment.

D'una manera simbiòtica es produeix un excés de individualitat i un anonimat relatiu. El “no-lloc” provoca aquesta ficció de soledat i similitud que necessita de passatgers en trànsit: el viatge d'una autopista, o el usuari d'un aeroport, o el consumidor d'una gran superfície comercial. Aleshores el subjecte quan interactua dins del “no-lloc” ha de desplaçar la mirada, mirar imatges i buidar la seva consciència (Augé, 2002: 81-118).

Les ciutats es converteixen, doncs, en una mena de banda de moebius on es confonen llocs i “no-llocs”, i on es barregen contínuament les identitats i les relacions (Augé 2002:84). Sobre aquesta banda es troben la figura del porter i les porteries.

Observant etnogràficament la institució de la porteria a Barcelona –una d'aquestes institucions de la modernitat que paradoxalment estan a punt de desaparèixer en nom de l'eficiència del sistema automàtic (porters automàtics) o de la professionalització (el conserge)— hem pogut observar algunes dicotomies centrals de la modernitat. Hem dut a terme, a través de l'observació etnogràfica de les porteries, una mena d'exercici de coneixement en un espai molt marginal i quasi invisible de la nostra societat per tal de poder observar, precisament, els elements centrals que caracteritzen la nostra modernitat urbana.

Notes

1 La manca absoluta de publicacions específiques sobre els porters/es per al cas barceloní (i de l'estat espanyol en general) ens ha portat a cercar estudis teòrics més generals sobre qüestions com ara l'evolució de l'habitatge a Barcelona, que, en tot cas, ens ajuden a contextualitzar i comprendre el fenomen. En relació amb les fonts primàries, les porteries i els porters/es varen ser objecte d'escàs interès al llarg del s. XIX. En aquest sentit, hem pessegat dades de fonts tan variades com les provinents d'escrits d'urbanistes i metges, expedients d'obra ubicats a l'Arxiu Administratiu, ordenances municipals (1856, 1891), literatura de l'època i legislació promulgada.

2 Una anàlisi dels edificis construïts a l'Eixample al llarg de la segona meitat del segle XIX revela la vacil·lació i diversitat de les formes residencials i mostra diferències importants entre elles: des de petits habitatges col·lectius fins a palaus urbans, incloent-hi els immobles mixtos, on el propietari residia en el principal (de major programa i dimensions i, en algunes ocasions, amb escala diferenciada, cosa que permetia dos corrents de circulació vertical al si de la casa).

3 El caràcter d'auxiliars de la policia de vigilància i seguretat ja va ser atorgat per l'article 9 del Real Decret del 6 de novembre del 1877 i el Reglament del 15 de novembre del 1878 per a la seva execució.

4 Mencionem que al cap de vint anys (1928), sota la dictadura de Primo de Rivera, s'intentà elaborar un reglament per a escales de veïns que s'hauria hagut d'acomplir sota el control del porter, però que finalment s'invalidà. La llei del 26 de desembre del 1958 que reorganitzava i derogava el reglament del 5 d'abril del 1938 i el del 12 de juliol del 1940, i les lleis del 12 de desembre del 1942 i el 30 de desembre del 1944, sobre el “Benemérito Cuerpo de Mutilados de Guerra por la Patria”, defineix que cada propietari haurà de posar a disposició de la Junta Inspectorada de Mutilats el 50% de les vacants de porters de finques urbanes perquè puguin cobrir-lo mutilats útils (art. 26).

5 Metàfores en el sentit genèric de trops, amb la finalitat de subsumir en una categoria les quatre figures clàssiques: metàfora, metonímia, sinècdoc i ironia, amb les seves variants respectives (vegeu D. Sapir, 1977: 4-32).

Referències bibliogràfiques

AUGÉ, Marc. *Ficciones de fin de siglo*. Barcelona: Gedisa Editorial, 2001.

AUGÉ, Marc. *Los no lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la modernidad*. Barcelona: Gedisa Editorial, 2002.

BOURDIEU, Pierre. *Pensamiento y acción*. Buenos Aires: Libros del Zorzal, 2002.

Cerdà I SUNYER, Ildelfons. *Teoría general de la Urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. Barcelona, 1867.

DEAUCOURT, Jean-Louis. *Premières loges. Paris et ses concières au XIXème siècle*. París: Éd. Aubier, 1992.

Durkheim, Emile. *La división del trabajo social*. Madrid: Akal, 1995.

GODELIER, Maurice. *El enigma del don*. España: Paidós Básica, 1998.

HEREU, Pere; MONTANER, Josep M.; RAMON, Antoni. "Sobre els processos d'urbanització i construcció a la zona del Palau Reial Menor de Barcelona". Dins: *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona (1985)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Institut Municipal d'Història, 1989, pp. 145-165 (vol. 2n).

JACOBS, Jane. *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Ed. Península, 1967 [1961], 1ª part, cap. 1.

OYÓN, José Luis. *Barcelona 1930: un atlas social*. Barcelona: Aula d'Arquitectura de l'ETSAV. Edicions UPC, 2001.

SABATER ANDREU, Txatxo. "Primera edat de l'Eixample, viure en una màquina de renda". Dins: BARJAU, Santi ... [et al.]. *La Formació de l'Eixample de Barcelona: aproximacions a un fenomen urbà*. Barcelona: Olimpíada Cultural, 1990, pp. 131-150.

SAPIR, J. David. "The anatomy of metaphor". Dins: *The social use of metaphor: Essays on the anthropology of rhetoric*. Estados Unidos: University of Pennsylvania Press, 1977.

Tönnies, Ferdinand. *Comunitat i associació*. Barcelona: Edicions 62, 1984.

TURNER, Victor. "Pasos, márgenes y pobreza: símbolos religiosos de la communitas". Dins: P. Bohannan/ M. Glazer, *Antropología*. Barcelona: McGraw Hill, 1988

© Copyright Joan Bestard, Gastón Bosio, Pili Díaz, Gerard Horta, María del Mar Margall, Nadja Monnet, Flora Muñoz, Laura Núñez, Gabriela de la Peña, Pablo Romero, Julie Rouault, 2003

© Copyright *Scripta Nova*, 2003

Ficha bibliográfica:

BESTARD, J., BOSIO, G., DÍAZ, P., HORTA, G., MARGALL, M., MONNET, N., MUÑOZ, F. NÚÑEZ, L., PEÑA, G., ROMERO, P. ROUAULT, J. *Habitatge i espais intermediaris: de porteries i porters a Barcelona*. *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1 de agosto de 2003, vol. VII, núm. 146(117). <[http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-146\(117\).htm](http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-146(117).htm)> [ISSN: 1138-9788]

[Índice de Scripta Nova](#) [Menú principal](#)